

ЭРҮҮГИЙН ОРЧНЫ НИЙГЭМД ХАРШ СУРГАН ЗҮЙ

Л.И.Беляева

ОХУ-ын Гавъяат хуульч, ОХУ-ын ДЯЯ-ны Удирдлагын академийн профессор,
хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор

(Орос хэлнээс орчуулсан С.Нармандах, ДХИС-ийн Гадаад хэлний төвийн ахлах
багш, цагдаагийн дэд хурандаа)

Хүн гэдэг нь амьдрах, үйл ажиллагаа явуулах, хөгжихийн тулд өөртөөгөө адил хүрээлэл, тэдэнтэй харилцах тогтолцоог шаарддаг нийгмийн бүтээл юм. Хувь хүний оршин байгаа орчин түүнийг төлөвшүүлж, хөгжүүлж, хүмүүжүүлдэг.

Эрүүгийн орчин гэдэг нь хэсэг иргэдийн гаж байдлаар хөгжих, эрүүгийн зан үйл бүрэлдэн тогтох, гэмт хэрэг үйлдэх, мөн гэмт амьдралын хэв маягт шилжихэд нөлөөлдөг, хууль бус, нийгмийн эсрэг зан үйлийг гүн ухаан, ертөнцийг үзэх үзэл, амьдрах хэв маяг болгож сонгосон хүмүүсийн амьдрал үйл ажиллагааны бүхий л онцлогийг хэлэх юм.

Уламжлалт ойлголтоор бүх нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зан үйлийн хэм хэмжээний үндсэн дээр нийгмийн харилцааг тогтоож, нийгэмд хэрэгтэй бие хүнийг төлөвшүүлдэг орчныг хүмүүжүүлэх ач холбогдолтой орчин гэж үздэг. Тийм учраас бүх нийтийн хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, дүрэм, зарчимд харшилсан орчинг сурган хүмүүжүүлэх шинжлэх ухаанд харш орчин гэж үздэг. Учир нь энэ нь ёс суртахууны, иргэний, хүнийг хайрлах болон бие хүний бусад зан чанарыг төлөвшүүлдэггүй юм.

Аливаа орчин хүмүүжүүлэх нөлөөтэй байдаг. Үүнд: эрүүгийн орчин мөн багтана. Энэ эрүүгийн орчин нь тохиолдлын чанартай оршин тогтнодоггүй гэдгийг тэмдэглэх шаардлагатай. Тэрээр өөрийн бүтэц зохион байгуулалттай, “хэм хэмжээний, сурган хүмүүжүүлэх онцлогуудтай байдаг” нь нийгэмд харш эрүүгийн сурган зүй гэж байдаг болохыг харуулж байна.

Эрүүгийн сурган хүмүүжүүлэх зүй гэсэн ойлголтыг 2 утгаар хэрэглэдэг: нийгмийн амьдрал болон хэсэг иргэдийн дунд орших бодит байдал ба энэ бодит байдлын тухай сурган зүйн шинжлэх ухааны мэдлэгийн салбар юм.

Эрүүгийн сурган зүй нийгэмд бодитойгоор дараах байдлаар оршдог.

1. Хүмүүсийн ухамсар, мэдрэмж, сэдэлд гаж сэтгэл зүйн нөлөө үзүүлж, сурган зүйн хувьд тэдний хүмүүжил, хөгжил, боловсролд нөлөөлсний улмаар тогтвортой эрүүгийн зан үйл амьдралын хэв маягт өдсөн зөвхөн эрүүгийн орчинд байдаг хүчин зүйлүүдийн тогтолцоо. Энэ нь хэсэг иргэдийн амьдрал үйл ажиллагааны нийгэм, сэтгэл зүйн уур амьсгалыг “эрүүгийн” хувьд хордуулах, эрүүгийн эсрэг дархлаа, ёс суртахууны хэм хэмжээ, шударга хуульд захирагддаг өмнө нь бүрэлдэн тогтсон зарчмуудыг сулруулах байдлаар илэрдэг”.

2. Эрүүгийн ертөнцийн лидерүүдын ухамсарласан, тусгайлан зохион байгуулагдсан, сурган хүмүүжүүлэх шинж чанарыг агуулсан үйл ажиллагаа юм. Өөрөөр хэлбэл шинэ гишүүдийг элсүүлэх, гэмт ертөнцийн ёс журмаар тэднийг хүмүүжүүлэх, сургах, хөгжүүлэх, өөрсдийн байр суурь, нөлөөг батжуулах, мөн гэмт аргаар баяжих зорилгодоо хүрэхийн тулд тааламжтай нөхцөлийг бүрдүүлэхэд чиглэгдсэн байдаг.

Эрүүгийн ертөнцийн энэ үйл ажиллагааны гол хандлага нь өөрсдийн энэ ертөнцөөс гадуур байдаг, тухайлбал төрийн алба хаагч /тэдний авлигад автуулах/, төрөл бүрийн байгууллага, газрын ажилтнууд, залуучууд, өсвөр насныхан, иргэдэд нөлөөлөх явдал юм. Улам бүр зохион байгуулалттай, эрчимтэй шинж чанартай болж байгаа эрүүгийн ертөнцийн лидерүүдийн үйл ажиллагааны энэ хөгжил нь тэднийг нэгдэн нягтруулах, гэмт явдалд автуулах замаар төр нийгмийн амьдрал үйл ажиллагаанд өөрсдийн гүйцэтгэх үүрэг, нөлөөллийг хүчтэй болгох, засгийг өөрийн эрх мэдэлд оруулах хүчин чармайлтаар илэрч байдаг.

Эрүүгийн ертөнцийн төлөөлөгчдийг хүмүүжүүлэх үйл ажиллагаа нь нийгэмд харш боловч зорилго, арга зүй, хэрэгсэл, объект, субъект зэрэг сурган хүмүүжүүлэх зүйн үйл ажиллагааны бүрэлдэхүүн хэсгүүд илт харагдаж байгаа юм.

Дэлхийн эрүүгийн ертөнцийнхний лидерүүд нь өөрсдийн нөлөөний зорилго, хүсч буй үр дүнгийнхээ талаар ялангуяа насанд хүрээгүй хүүхдүүд, залуучуудад хэрхэн нөлөөлөх талаар

нэлээд тодорхой ойлголттой байдаг¹. Эдгээр зорилгуудад хуулийн эсэргүүцэн зогсож байгаа хүний мөн чанар, түүнийг хөдөлгөгч хүчин зүйлийн талаарх гүн ухаан, ёс суртахуун, гоо зүйн төсөөлөл тусгалаа олдог. Тухайлбал, эдгээр зорилгуудад:

- Авторитар, бие хүнийг дарангуйлахад чиглэгдсэн эрүүгийн ертөнцийн гишүүдийн хоорондын харилцаанд эрэмбэ тогтоох. Тодорхой хүрээний хүмүүст давуу байдлыг бий болгох, тогтоосон дүрэм журамд хатуу захирагдах;
- Амиа бодсон зөвхөн ашиг олоход чиглэгдсэн, өөрийн болон гэмт бүлэглэлийн эрх ашгийг хамгаалах;
- Гоё ганган, хөнгөн, чинээлэг амьдралыг гэмт аргаар олж болохыг сурталчилж байгаа гэмт романтик хандлага;
- Эрх мэдлээ гайхуулах, аливаа тэрс үзэл ба ардчилалыг нугачин дарах, хувийн зорилгодоо хүрэхэд саад болж байгаа тогторыг устгахын тулд ямар ч харгислалыг хийхэд бэлэн хүчтэй бие хүнийг тахин шүтэхтэй холбоотой неофашист үзэл;
- Сул дороо хүмүүсийг гутаан доромжлох, лидеруудад тал засах хандлага зэргийг хамааруулдаг.

Эрүүгийн харш сурган хүмүүжүүлэх зүй бие хүнийг магтан өргөмжлөх, бие хүний бололцоог хэрэгжүүлэх нөхцлийг хангахад бус, харин бие хүнийг ёс зүйн хувьд уруудан доройтох, хэт бүдүүлгээр ойлгож буй ашгийг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн байдаг. Эдгээр нөлөөлөл нь иргэний, ёс суртахууны, энэрэнгүй ёсны, ардчилалын, хүн хүнээ хайрлах, соёлын болон хүний бусад нийтлэг эерэг шинжүүдийг төлөвшүүлэхэд бус харин өөрийгөө хуулийн эсрэг чиглүүлсэн, нийгэмд харш амьдралын байр суурийг хатуу баримталсан, өөрийн үзэл бодол нэгтнүүдийнхээс өөр ямар ч шүүхийг хүлээн зөвшөөрдөггүй этгээдийг төлөвшүүлэн хүмүүжүүлэхэд чиглэсэн байдаг. Нийгэмд харш сурган зүйн агуулга, мөн чанар нь В.Ф.Пирожковагийн үнэлсний дагуу, залуучуудыг эрүүгийн ертөнцөд татан оруулах үндсэн арга, агуулга, гэмт бүлэглэлүүд нягтрах үндсэн механизм, бие хүн нийгэмших процессыг хүндрүүлж, гажуудуулах, гэмт зан үйлийг өдөөн дэвэргэсэн эрүүгийн, нийгэмд харш соёлын гэмт ажиллагаанд татан оролцуулах байдлаар илэрдэг.²

Ийнхүү эрүүгийн ертөнц болон түүний сурган зүй нь ямар нэгэн романтик, гэм хоргүй тоглоом биш бөгөөд сурган хүмүүжүүлэх зүй болон нийгэмд харш шинж чанартай болохыг тодоор харуулж байгаа юм.

Эрүүгийн орчин нь өөрийн онолын хувьд одоохондоо тогтоогүй сурган хүмүүжүүлэх тогтолцоотой юм.

XX-р зууны сүүл үеэс В.М.Анисимков, И.П.Башкатов, Д.Брейтуэт, Б.Ф.Водолазский, Ю.А.Вакутин, А.И.Гуров, В.Ф.Пирожков, В.Фокс, П.Ханиган нар эрүүгийн орчны дотоод ертөнцийг судлах талаар маш идэвхтэй ажиллаж эхлэсэн юм.

Энэ чиглэлд хийгдсэн ажлуудад эрүүгийн орчин дахь хүмүүсийн хоорондын харилцаа, түүнийг зохицуулдаг хэм хэмжээ, дүрэм, түүнд гүйцэтгэж байгаа үүргүүдийн талаар ихэвчлэн бичсэн байдаг.

Нийгмийн энэ үзэгдлийг шинжлэх ухаан, сурган зүйн талаас тайлбарлах, судлах оролдлого зөвхөн бий болох үе шатандаа байна.

Эрүүгийн ертөнц нь хэзээ ч ердийн хүмүүсийн хүлээн зөвшөөрсөн хууль, үнэт зүйлс, хэм хэмжээгээр амьдардаггүйгээс гадна тохиолдлын харьцааг ч хүлээн зөвшөөрдөггүй. Тэрээр өөрсдийн бий болгож боловсруулсан зохион байгуулалт, зан үйлийн болон сурганы асуудлуудтай холбоотой хууль, хэм хэмжээ, дүрмийн дагуу үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Тэдгээр нь агуулга, хэлбэрийн хувьд нийгэмд харш юм. Тухайлбал “өөрөө үхсэн ч нөхрөө авар” гэдэг нь эрүүгийн ертөнцөд гэмт хэргийг ямар нэгэн байдлаар заавал дуусгах эсвэл шүүн таслах ажиллагаанаас мултран зайлах гэсэн агуулгыг илэрхийлдэг.

Эрүүгийн орчинд байгаа хүмүүсийн гүйцэтгэж буй үүрэг, эзлэж байгаа байр суурь, хувийн нөлөөлөлтэй холбоотой эрэмбэ /иерархия/ чухал үүргийг гүйцэтгэдэг. Үүнд тодорхой байр суурийг эзлэхийн тулд тухайн хүн өөрийн хувийн зан чанарын хувьд тохирох, тодорхой байр суурь эзлэх зөвшөөрөлтэй байх, зохих чиг үүргийг гүйцэтгэж байх шаардлагатай байдаг.

¹ Лебедев СвЯв Традиции и обычаи в системе криминологической детерминации: Автореферв дисс... канд. Юр. Наук . – М., 1995 С. 19-21

² Пирожкова. В.Ф. Законы преступного мира молодежи. Криминальная субкультура. С. 12

“Хулгайчин нэр төр”, “шоронгийн хууль” зэрэг эрүүгийн ертөнцөд бичигдээгүй хууль дүрэм нь иймэрхүү байдлаар харилцааг зохицуулах боломжийг олгодог. Одоо байгаа урамшуулах, хориглох, харгисаар шийтгэх тогтолцоо нь энэ харилцаа, сахилга батыг хатуу чанд баримтлах нөхцлийг бүрдүүлдэг.³

Өөрийн эгнээнд элсүүлэх, нийгэмд харш хүмүүжил олгох, гэмт хэрэгт мэргэшүүлэхэд гэмт ертөнцийн лидерууд сурган хүмүүжүүлэх зүйтэй бүтцийн хувьд дүйцэхүйц үйл ажиллагааны тогтолцоог хэрэглэдэг. Тэрээр зорилго, зорилт, агуулга, тодорхой нөхцөл, /тухайлбал, гэмт бүлэглэлийн гишүүдэд галын бэлтгэл хийлгэх, байлдааны мэх заах г.м./, арга зүй, хяналт үнэлгээний аргуудтай байдаг боловч өнөөгийн байдлаар хуулийн сурган зүйн шинжлэх ухаан үүнийг бага судласан байна. Гэхдээ ийм тогтолцоо байдаг болохыг мэдэх нь зарчмын ач холбогдолтой учир нь эрүүгийн бүлэглэлийн гишүүдийн гэмт зан үйлийн учир шалтгаан зөвхөн гэр бүл, сургууль, ажил үйлдвэрлэл дээр байсан сурган хүмүүжүүлэх ажлын дутагдалд орших төдийгүй тэдний дунд тусгайлан зохион байгуулсан нийгэмд харш сурган зүйн тогтолцоо үр дүнгээ үзүүлж байдгийн илрэл юм.

Эрүүгийн ертөнцийн лидеруудын хүмүүжүүлэх үйл ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийж үзэхэд хүн төрөлхтөн эрт дээр үеэс мэдэж байсан хэд хэдэн хүмүүжүүллийн зарчмуудыг нийгмийн эсрэг хандлагатай болгож, нийгмийн нийтлэг хэм хэмжээ, дүрмээс тусгаарлахад чиглэгдсэн байдлаар ашигладаг болохыг харуулж байна.

Тухайлбал: Чиг зорилготой байх гэсэн зарчмыг тухайн хүний амьдрал, идэвхтэй, хамтарсан үйл ажиллагаанд оролцохтой холбогдуулан хэрэгжүүлэх байдал ажиглагдаж байна. Тухайн хүн энэ эрүүгийн орчинд хөгжин дэвшиж болох тодорхой хэтийн төлөвийг харуулж, түүнийг ашиглах эрмэлзлэлийг хөхүүлэн дэмждэг учир гэмт явдалд гүнзгий автаж, гэмт харилцаа холбоо нь улам нягт болдог байна.

Сурган хүмүүжүүлэх ажлын уламжлалт төрлүүд болох үзэл бодол, ёс суртахууны хүмүүжил, хөдөлмөр, сахилга бат, сургалт зэргийг нийгмийн эсрэг чиглэгдсэн зорилго, агуулгатайгаар ашиглах явдал ажиглагдаж байна. Жишээ нь ёс суртахууны хүмүүжилд амьдралын үнэт зүйлс нь эрүүгийнхний үнэт зүйлс, толгойлогчид болон гишүүдийн ёс суртахууныг дээдлэх үзлийг төлөвшүүлэхэд анхаардаг байна. Гаж үзэл бодол, хэм хэмжээ, үнэт зүйлсийн тусламжтайгаар эрүүгийн ертөнцийн оршин тогтнох нөхцлийг бүрдүүлдэг, учир нь энэ нь эрүүгийн бүлэглэлүүдийн гишүүдийг нэгтгэж, холбож, нягтруулдаг юм. Эрүүгийн орчны “ёс суртахууны” үндсийг бэхжүүлэх зорилгоор “шоронгийн хууль” гэгчийг сурталчлах, дэлгэрүүлэх талаар маш идэвхтэй ажлыг юуны өмнө залуучууд, насанд хүрээгүй хүмүүсийн дунд зохион байгуулж байна.

Харилцааны, нууцлалын болон ертөнцийг үзэх үзлийн гэсэн хэд хэдэн чиг үүргийг гүйцэтгэдэг этгээд хэллэг нь криминологийн ач холбогдлоороо онцгой байр суурийг эзлэдэг.⁴ Түүний тусламжтайгаар эрүүгийн орчинд тогтоосон зан үйлийн дүрэм, хэм хэмжээг “үеэс үед” дамжуулж бэхжүүлж байх нь маш чухал гэж үздэг. Этгээд хэллэг нь түүнийг хэрэглэгчдийг нэгтгэн нягтруулж, нийтлэг байдал, нэгдмэл ахан дүүст хамаардаг болохыг харуулахын зэрэгцээ бусдын эсрэг тавьж, тэдний “нууц хэл” болдог байна. Хэл нь хүний ёс суртахууны, амьдралын приоритетын тогтолцоог тусгадаг төдийгүй бүрэлдэн тогтоодог билээ. Эрүүгийн этгээд хэллэг нь сурч буй этгээдэд ертөнцийг үзэх гаж үзлийг бүрдүүлж, бие хүний үзэл суртал, ёс суртахууны төлөвшилд шууд нөлөөлдөг байна. Эхэн үед этгээд хэллэг нэр томъёо нь өдөр тутмын ярианд нэвтрэн шингэдэг бол дараа нь түүнийг хэрэглэгчийн ухамсарт нөлөөлж, үзэл бодлын тогтолцоо, үнэт зүйлст өгөх үнэлгээг өөрчилж, хориотой зүйлсийг боломжтой, байх ёстой, нийгмийн гажуудлыг нэр хүндийн асуудал, танхайрлыг эр зориг, эрх чөлөө, харгислалыг шудрага ёс, хүйтэн хөндий сэтгэлийг биеэ барих чадвар мэтээр гаж ойлголт, үзэл санааг бий болгон төлөвшүүлдэг байна. Этгээд хэллэг ярианы нөлөөн доор ердийн амьдралын хэм хэмжээнээс холдож, нийгэмд харш үзэл бодол, байр суурийг идэвхтэй хүлээн авч ертөнцийг үзэх гаж үзэл бодлыг маш хурдтайгаар бүрдүүлдэг.

Эрүүгийн гэмт орчинд амьдарч үйл ажиллагаа явуулахад шаардлагатай шинж чанарыг гэмт бүлгийн гишүүдэд төлөвшүүлж бэхжүүлэхийн тулд маш идэвхтэй зөвхөн нийгмийн эсрэг чиглэсэн төдийгүй, эрх зүйд харш үйл ажиллагааг явуулдаг юм. Зөвхөн үүнийг л эрүүгийн

³ Башкатов И.П. Психология неформальных подростковых молодежных групп. – М., 2000 С.193-267

⁴ Пирожков. В.Ф. Указ. Соч. Гл. I

орчинд “хөдөлмөр”, “үр ашигтай ажил”, эрүүгийн орчинд хамаарч түүнд үнэнч байгаагийн нотолгоо, түүнд уях хэрэгсэл гэж үздэг байна. Тухайлбал энэ нь гэмт хэргийн ул мөр, гэмт хэрэг үйлдсэн зэвсэг хэрэгсэл, хулгайлагдсан хүмүүсийг нуун дарагдуулах зэрэг байж болох юм. Эрүүгийн аливаа бүлэглэлийн гишүүн бүр нийтийн хэрэгт өөрийн хувь нэмрийг оруулах үүрэгтэй. Ухралт байж болохгүй ба үүрэг даалгаврыг тухайн хүмүүжиж байгаа хүний хувийн шинж чанар, нөхцөл байдлыг харгалзан өгдөг юм. Эрүүгийн шинжтэй энэ үйл ажиллагааны явцад шийдэмгий шаргуу байдал, хүсэл зориг зэргийг гаж байдлаар бүрдүүлэн төлөвшүүлдэг байна.

Үүнээс гадна гэмт ертөнцийн толгойлогчдын үзэж байгаагаар зайлшгүй устгах ёстой зан чанарт нинжин зөөлөн, өрөвдөж хайрлах сэтгэл хамаардаг ба түүний оронд харгис хэрцгий байдлыг хөгжүүлэхэд гол анхаарлыг хандуулдаг байна.

Эрүүгийн орчинд зан үйлийн гадаад хэм хэмжээг хатуу тогтоож, сахилга, дэг журмыг чандлан мөрдүүлснээр зорилгодоо хүрдэг. Сахилга дэг журам гэдэг нь гадаад болон дотоод харилцаанд шууд хамааралтай иж бүрэн шаардлага, хориг, хязгаарлалтууд юм. Эрүүгийн орчинд сахилга, харилцааны тодорхой дэгийг хатуу баримталдаг учир нь энэ нь оршин тогтнох тогтвортой байдлыг хангаж, шаардагдаж байгаа зан үйлийн зуршил, дадлыг бүрэлдүүлж, уламжлалыг цаашид хэрэгжүүлэн дэмжих нөхцлийг бүрдүүлдэг. Тухайн бүлэгт хамааралтай мэдээсэлтийн нууцыг задруулахгүй байх, өөрийн эзлэж байгаа байр суурийн дагуу биеэ авч явж, тодорхой үйлдлийг хийх, “толгойлогчдын” шаардлагыг үг дуугүй биелүүлэх, хам хэрэгтнүүдийг барьж өгөхгүй байх зэрэг үүрэгжүүлсэн болон хориглосон шаардлагуудын дагуу сахилга батыг тогтоодог байна. Ийм дэг журмын хэм хэмжээ нь тухайн орчинд хатуу тогтоосон харилцааг үүсгэж, тодорхой зан үйлийг хүний ухамсарт шингээж өгдөг юм. Тогтоосон дүрмийг зөрчсөн нөхцөлд торгууль оногдуулах, өрийн хэмжээг нэмэх, нэмэлт үүрэг ноогдуулах, зодох, тэр ч бүү хэл устгах зэрэг хатуу шийтгэлийг хэрэглэдэг байна. Д.С.Лихачевын тэмдэглэснээр : “хулгайчийн ” өөрийн орчин дахь зан үйл олон тооны хязгаарлалт, дүрэм, журам, захирагдалтын хатуу тогтолцоогоор хамгаалагдсан байдаг. Эдгээр хэм хэмжээг зөрчих тохиолдол бүрийг “хулгайчийн шүүхээр” шүүж , харгис хэрцгий ял шийтгэлийг тэр дор нь гүйцэтгэдэг байна. “Хулгайчийн орчин” тухайн хүний өмнө асар их эрх мэдэлтэй байдаг. Зан үйлийн гаднах задгай байдлын цаана хатуу, харгис, бүх зүйлийг нарийвчлан тооцсон зан үйлийн журам үйлчилдэг юм”.⁵

Эрүүгийн орчинд сургалтанд их анхаарал хандуулдаг. Залуучуудыг гэмт хэрэг үйлдэх арга, ул мөрөө хэрхэн далдлах, шаардлагатай харилцаа холбоог тогтоох, хууль хамгаалах байгууллагын хараа хяналтаас хэрхэн зайлсхийх зэрэг олон зүйлд сургадаг юм. Дэлхийн улс орнуудад сүүлийн жилүүдэд эрүүгийн орчинд өөрийн тагнуул, бие хамгаалагчид, зэвсэг үйлдвэрлэгчид зэрэг байдгийг хүлээн зөвшөөрсөн юм. Ийм хүмүүсийг бэлтгэхийн тулд дотоод нөөц бололцоог ашиглахын зэрэгцээ өмнө нь аюулаас хамгаалах алба, зэвсэгт хүчинд алба хааж байсан хүмүүсийг ашиглан сургалт явуулах мөн тусгай албадын үйл ажиллагааны хэлбэр, аргын талаар хамгийн шинэ соргог мэдээлэл олох зорилгоор улсын тусгай сургуулиудад нэвтрэн ордог байна. Рэкет, биеийг нь үнэлүүлэх замаар ашиг олох зэрэг шинэ хэлбэрийн гэмт хэрэгт сургаснаар эрүүгийн гэмт үйл ажиллагаа улам хүчээ авч байна.

Залуучуудыг эрүүгийн гэмт үйл ажиллагаанд татан оролцуулах сурган зүйн аргууд:

Эрүүгийн орчин нь хуулинд харш зан үйлд автсан хүмүүст илүү хүчтэй нөлөөлж, улам гүн өөртөө автуулан уяж, нийгэм, сэтгэл зүй болон сурган зүйн хувьд бие хүний гажуудлыг улам гүнзгийрүүлдэг байна. Мэдээллийн олон нийтийн хэрэгсэл, телевиз, уран зохиол, дуу, хөгжим, хэлний соелд нэвтрэн орсноор хуулийг даган мөрддөг байсан боловч, тогтвортой бус, хүмүүжлийн доголдолтой, амьдралд муу бэлтгэгдсэн, хэрэглээнээс дээгүүр хэрэгцээгээр амьдрахыг эрмэлздэг хүмүүст муугаар нөлөөлдөг юм. Энэ нөлөө нь тохиолдлын бус санаатай, зорилго бүхий, зохион байгуулалттай шинж чанартай байдаг.

Гэмт ертөнцийн толгойлогчид, олон жил гэмт хэрэг хийсэн туршлагатай, хатуу тогтсон гаж үзэл баримтлалтай гэмт хэрэгтнүүд эрүүгийн орчныг бэхжүүлэх, идэвхжүүлэх, түүнийг эгнээг шинэ хүчээр хангах, үеийн залгамж холбоог үргэлжлүүлэх шаардлага байгааг ухамсарладаг юм. Эрүүгийн ертөнцийн лидерууд өөрсдийн аюулгүй байдлыг хангах, тэдний шууд заавар, эсвэл өдөөн хатгалгаар үйлдэгдсэн гэмт хэргийн төлөө эрүүгийн хариуцлагаас

⁵ Лихачев Д.С. Черты первобытного примитивизма воровской речи // Язык и мышление.- М., Л., 1935. Вып. 3-4

мултрах, хууль хамгаалах байгууллагын хараанаас далд байх, гэмт хэрэгт холбоотойг нотлох баримтыг тэдэнд өгөхгүй байх, өөрөөр хэлбэл “хүний гараар могой барихын” тулд залуучуудыг гэмт үйл ажиллагаанд татан оролцуулах хүсэл сонирхолтой байдаг байна.

Зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүдийн толгойлогчдын гэмт идэвхжил нь насанд хүрээгүй залуучуудыг өөрсөддөө захируулж, тэдний зан үйлд хяналт тогтоож, эрүүгийн гаж соёл, зан үйлд татан оролцуулахад чиглэгдсэн байдаг. Эрүүгийн бүлгийн толгойлогчид, тэдний үүрэг даалгаврыг гүйцэтгэгчдийн анхаарал нэн түрүүнд хараа хяналтгүй, тэнүүлч, тогтвортой бус гэр бүлийн хүүхдүүд, өнчин хүүхдийн асрах газрын хүүхдүүд, ерөнхий боловсролын дунд сургуулиас хасагдсан, танхай, нийгмийн хэв журмыг зөрчигчид, согтууруулах ундаа эхлэн хэрэглэгчид, жижиг хэмжээний хулгай хийдэг хүүхдүүдэд чиглэгддэг. Эдгээр насанд хүрээгүй хүүхдүүд эрүүгийн гэмт зан үйлийн объект болдог байна. Шинээр элсэгчдийг өөрийн мэдэлд оруулах, сэтгэл зүйн хувьд нугачин дарахын тулд толгойлогчид тэднийг ивээлдээ байлгах, элдэв зүйл өгөх, тусламж, хамгаалалт үзүүлэх, хууран мэхлэх, сэтгэл зүйн дарамт үзүүлэх, айлган сүрдүүлэх, хүч хэрэглэх аргуудыг хэрэглэдэг байна. Эхэн үед шинээр элсэгчдийг борлуулагч, тагнуул, холбоочин, үүрэг даалгавар гүйцэтгэгчээр татан оролцуулж, харин “итгэл” хүлээсэн залуучуудыг гэмт үйл ажиллагаанд татан оролцуулдаг юм. Шинэ цаг үеэ дагалдан залуучуудыг байлдааны самбогийн төрлийн секцид хичээллүүлэх, өр буцаан төлөх ажиллагаанд “дасгалжуулах”, цагдаагийн үйл ажиллагаанд эсрэг үйлдэл хийх, тусгайлсан сургалтын байгууллагуудад илгээх /тухайлбал ДЯЯ-ны/ зэрэг шинэ аргуудыг хэрэглэж эхлэж байгаа талаар эрдэмтэн судлаачид бичсэн байна.

Мөн замбраагүй бусдын хөдөлмөрөөр амьдардаг мөнгөний гачаалтай хүүхэд, залуучуудад материаллаг тусламж үзүүлж тийм амьдралын хэв маяг руу улам уруу татаж өөрсдөөсөө хамааралтай байдалд оруулж, ихэвчлэн өрөө төлөх чадваргүй байдаг тул гэмт үүрэг даалгаврыг хүчээр хийлгэдэг байна. Залуу хүмүүсийн айдас хүүдсийг гэмт ертөнцийн толгойлогчдын нэр хүнд, итгэл үнэмшлээр далайлан арилгаж, тэдний жишээ нь дээр хэрхэн эрүүгийн хариуцлагаас заавал зайлсхийж болох, эрх мэдлийн хүч гэж юу болохыг харуулдаг байна. Үүний зэрэгцээ залуучуудын дунд ёс суртахуунгүй, ёс зүйгүй, соёлгүй байдал, завхрал, юу ч үл хийн дэмий сэлгүүцэх, үнэнч шударга хөдөлмөрийг үл ойшоох үзэл бодлыг төлөвшүүлэх ажлыг туйлын зорилготой, тэвчээртэйгээр явуулсны үр дүнд олон тооны залуучууд хэрээсээ хэтэрсэн хэрэгцээгээ хангах боломжгүй болж, зээл авах, дээрэм тонуул, хулгай хийх эрүүгийн үйл ажиллагаанд оролцохоос өөр аргагүй болдог байна.

Уламжлалт сурган хүмүүжүүлэх зүйн нийтэд түгээмэл болсон итгүүлэн үнэмшүүлэх, зан үйлийг зохион байгуулах, урамшуулах, албадах аргуудыг эрүүгийн зорилго, агуулгатайгаар өргөнөөр ашиглаж байна. Үүний тулд эрүүгийн ертөнцийн “баатруудыг” даган дууриах хүсэл эрмэлзлэлийг төрүүлэх мэдээллийг уйгагүй тарааж, залуучуудыг “хулгайчийн амьдралын романтик”, “тансаг амьдрал”, мөнгө хөрөнгөний эрх мэдэл, хүчирхийлэлийг тахин шүтэх, гэр бүл, нийгмийн өмнө хүлээх ямар ч хариуцлага байхгүй эрх чөлөөт амьдрал руу уруу татдаг юм. Үүнийгээ итгэл үнэмшил болгох зорилгоор согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис хэрэглэх ажиллагааг зохион байгуулалттайгаар хийх, гуйх, аргадах, зааварлах, сургамжлах аргыг хэрэглэхийн зэрэгцээ өс хонзон санах, уур хилэнг бадраах, гэмт ертөнцөд карьер хийж болох талаар сургаж уруу татдаг юм. Залуучуудыг эрүүгийн гэмт бүлэглэлд татан оролцуулж, барьж байх зорилгоор шантажлах, айлган сүрдүүлэх замаар сэтгэл зүйн дарамтанд оруулах, зээл өгөх, мөрийтэй тоглоом тоглуулан өрөнд оруулах, согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис хэрэглэж сургах, биеэ үнэлэгч нартай холбож өгөх, зодож нүдэх зэрэг аргуудыг өргөнөөр хэрэглэж байна.

Бүхэлдээ залуучуудыг гэмт хэрэг үйлдэхэд татан оролцуулах эрүүгийн ертөнцийнхний үйл ажиллагаа нь насанд хүрээгүй этгээдүүдийн үйлдэж буй гэмт явдал өсөн нэмэгдэхэд чухал хүчин зүйл болох төдийгүй гэмт явдлыг бүхэлд нь хөгжүүлэхэд чухал үүргийг гүйцэтгэж, эрүүгийн орчны амь бөхтэй байдлыг хангаж өгч, түүний уламжлалыг хадгалан хөгжүүлдэг юм.

Ийнхүү эрүүгийн орчинд гэмт бие хүнийг хүмүүжүүлэх, сургах, хөгжүүлэх өөрийн өвөрмөц тогтолцоо оршин тогтнож байна. Энд нэг талаас хүмүүнлэг, нийгэмрүү чиглэсэн, бие хүнийг дээдлэн дэмжсэн сурган хүмүүжүүлэх зүй нөгөө талаас эрүүгийн, нийгмийн эсрэг чиглэсэн, бие хүнийг үгүйсгэн эвдсэн нийгэмд харш сурган зүй нь сөргөлдөн зогсож байгаа юм. Иймээс хууль хамгаалах байгууллагын үйл ажиллагаанд сурган хүмүүжүүлэх зүйн аргуудыг нэвтрүүлж, нийгэмд харш сурган хүмүүжүүлэх тогтолцоог бүхэлд нь задлан унагаах системтэй ажиллагааг эрж хайн хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна

Эрүүгийн орчин гэдэг нь хууль бус, нийгмийн эсрэг зан үйлийг гүн ухаан, ертөнцийг үзэх үзэл, амьдрах хэв маяг болгож сонгосон хүмүүсийн амьдрал үйл ажиллагааны бүхий л онцлогийг хэлэх юм.

Эрүүгийн сурган зүй нийгэмд бодитойгоор дараах байдлаар оршдог:

Хүмүүсийн ухамсар, мэдрэмж, сэдэлд гаж сэтгэл зүйн нөлөө үзүүлж, сурган зүйн хувьд тэдний хүмүүжил, хөгжил, боловсролд нөлөөлсний улмаар тогтвортой эрүүгийн зан үйл амьдралын хэв маягт өдсөн зөвхөн эрүүгийн орчинд байдаг хүчин зүйлийн тогтолцоо.

1. Эрүүгийн ертөнцийн лидерүүдын ухамсарласан, тусгайлан зохион байгуулагдсан, сурган хүмүүжүүлэх шинж чанарыг агуулсан үйл ажиллагаа юм.

Нийгэмд харш зорилго, арга зүй, хэрэгсэл, объект, субъекттэй байх

- Эрүүгийн ертөнцийн гишүүдийн хоорондын харилцаанд эрэмбэ тогтоох.
- Өөрийн болон гэмт бүлэглэлийн эрх ашгийг хамгаалах;
- Гэмт романтик хандлага;
- Хүчтэй бие хүнийг тахин шүтдэг неофашист үзэл:

В.Ф.Пирожкова “Нийгэмд харш сурган зүйн агуулга, мөн чанар нь залуучуудыг эрүүгийн ертөнцөд татан оруулах үндсэн арга, гэмт бүлэглэлүүд нягтрах үндсэн механизм, бие хүн нийгэмших процессыг хүндрүүлж, гажуудуулах, гэмт зан үйлийг өдөөн дэвэргэсэн эрүүгийн, нийгэмд харш соёлын гэмт ажиллагаанд татан оролцуулах байдлаар илэрдэг”.

Сурган хүмүүжүүлэх зүйтэй бүтцийн хувьд дүйцэхүйц үйл ажиллагааны тогтолцоотой.

- Зорилго
- Зорилт
- Агуулга
- Тодорхой нөхцөл /тухайлбал, гэмт бүлэглэлийн гишүүдэд галын бэлтгэл хийлгэх, байлдааны мэх заах г.м./
- арга зүй
- хяналт үнэлгээний аргууд

Сурган хүмүүжүүлэх ажлын уламжлалт төрлүүд болох үзэл бодол, ёс суртахууны хүмүүжил, хөдөлмөр, сахилга бат, сургалт зэргийг нийгмийн эсрэг чиглэгдсэн зорилго, агуулгатайгаар ашиглах явдал ажиглагдаж байна.

Этгээд хэллэг нь харилцааны, нууцлалын болон ертөнцийг үзэх үзлийн гэсэн хэдхэдэн чиг үүргийг гүйцэтгэдэг.

Сахилга дэг журам гэдэг нь гадаад болон дотоод харилцаанд шууд хамааралтай иж бүрэн шаардлага, хориг, хязгаарлалтууд юм.

Эрүүгийн орчинд сургалтанд их анхаарал хандуулдаг:

- Өөрийн тагнуул
- Бие хамгаалагчид
- Зэвсэг үйлдвэрлэгчид зэрэг байдгийг хүлээн зөвшөөрсөн юм.

Залуучуудыг эрүүгийн гэмт үйл ажиллагаанд татан оролцуулах сурган зүйн аргууд:

- Зорилго бүхий, зохион байгуулалттай шинж чанартай
- Итгэл үнэмшил төрүүлэх
- Зан үйлийг зохион байгуулах
- Урамшуулах
- Албадах аргуудыг эрүүгийн зорилго, агуулгатайгаар өргөнөөр ашиглаж байна.